

неухильне втілення в життя таких засад, може бути початком своєрідної програми розвитку щодо побудови високорозвиненого на засадах права соціуму.

Висновки. Підводячи підсумки теоретико-правового осмислення слід відзначити, що серед науковців не вичерпуються дискусії щодо наукового розуміння місцевого самоврядування. Це підтверджується тією кількістю підходів, що існують у сучасній науковій літературі. Незважаючи на розбіжності у поглядах, що є природним явищем для пошуку істинного знання, більшість дослідників таки розуміють під місцевим самоврядуванням передбачене законом право населення певної території приймати участь у вирішенні питань місцевого значення. Особлива роль належить закріпленню правових засад місцевого самоврядування на рівні Конституції держави, завдяки якій воно фактично виводиться на рівень одного з провідних інститутів демократичного конституційного ладу та, згодом, посідає чільне місце у політичній системі суспільства.

Основною метою місцевого самоврядування є здійснення стрімкого руху вперед до створення потужної системи самоврядування. Спрямовує свої сили на своєчасне реагування, спостереження за тенденціями розвитку суспільства, щоб відповідати дійсним реаліям бу-

денності, прагнути до розширення своїх функцій задля можливого розширення кола вирішення питань суспільного значення. Відсутність місцевого самоврядування спричиняє ліквідацію меж між суспільством і державою. Характеризуючись надзвичайною наближеністю як до держави, так і до громадянського суспільства, воно перебуває у так званому пограничному просторі. З наукової точки зору, важливість місцевого самоврядування полягає у приналежності до провідних категорій української юридичної думки, а також відведеному йому чільному місці у понятійному апараті. Продовжує слугувати своєрідним інструментом наукового аналізу, забезпечуючи при цьому реальне втілення у життя.

Існуючи як і в інтересах держави, так і окремої особи, місцеве самоврядування має реалізовувати свою діяльність виключно на засадах права, суворо та неухильно дотримуватися його норм. Тому що тільки в такому випадку можна розраховувати на реалізацію принципів народовладдя, рівності громадян та створення умов для їхньої участі у вирішенні питань державного і громадського життя. У сучасних перехідних умовах державотворення необхідно, щоб зазначені принципи знайшли своє відображення у свідомості та поведінці суб'єктів суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навчальний посібник / Наталія Василівна Камінська. – К. : КНТ, 2010. – 232 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник / Петро Мойсейович Рабінович. – [5-те вид.]. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
3. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш. – К. : Ін Юре, 2004. – 672 с.
4. Чапала Г. Місцеве самоврядування і громадянське суспільство: проблеми співвідношення / Г. Чапала // Право України. – 2004. – № 2. – С. 127–133.
5. Сенчук В. Місцеве самоврядування і демократична держава: діалектика взаємозв'язку і взаємної детермінації / В. Сенчук // Юридика України. – 2009. – № 6 (78). – С. 17–23.
6. Сидорчук Л. А. Місцеве самоврядування у сфері забезпечення правопорядку : (національний та міжнародний досвід) : монографія / Леонід Андрійович Сидорчук [за заг. ред. О. М. Бандурки]. – Київ : КиМУ, 2009. – 220 с.
7. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
8. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник [за ред. Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 464 с.

УДК 340.13

ВИДИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

LAWMAKING TYPES OF CIVIL SOCIETY

Наливайко Т.В.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

юридичного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У даній статті розкривається поняття, ознаки правотворчості. Також мова йде про різновиди правотворчості: за суб'єктами поділяється на законодавчу правотворчість громадянського суспільства (народу) та підзаконну; за засобами формування норм права – на утворення правових норм і санкціонування; за юридичною силою актів: законодавча діяльність; діяльність щодо створення підзаконних актів.

Ключові слова: правотворчість, законотворчість громадянського суспільства, правотворчість органів місцевого самоврядування, нормотворчість суспільних об'єднань (організацій), нормотворчість комерційних кооперацій, нормотворчість трудових колективів.

В данной статье раскрывается понятие, признаки правотворчества. Также речь идет о разновидностях правотворчества: по субъектам делится на законодательное правотворчество гражданского общества (народа) и подзаконодательное, по способам формирования норм права – на образование правовых норм и санкционирования; по юридической силе актов: законодательная деятельность, деятельность по созданию подзаконных актов.

Ключевые слова: правотворчество, законотворчество гражданского общества, правотворчество органов местного самоуправления, нормотворчество общественных объединений (организаций), нормотворчество коммерческих коопераций, нормотворчество трудовых коллективов.

This article deals with the concept, law-making features. A variety of law-making is examined. According to the subject it is divided into legislative law-making civil society (the people) and under the law; according to the means of the formation of the law norms is divided into – the creation of legal rules and sanctioning; according to the judicial force acts is divided into legislative activities, activities to create by laws.

Key words: law-making, civil society law-making, local government administration competence, public rule-making associations (organizations), commercial cooperations rule-making, work collective rule-making.

Україна, ставши на шлях розвитку та становлення дійсно суверенної і незалежної країни, неухильно орієнтуючись на визнані світовою спільнотою демократичні та гуманістичні за своїм змістом і спрямованістю міжнародні стандарти, приступила до формування державних інституцій, місцевого самоврядування, системи національного права.

Більше двадцяти років у нашій країні створюються засади нового суспільства. У правозастосовчій діяльності це проявляється, перш за все, в активній зміні законодавства. Так, Верховною Радою України вже прийнято і продовжує прийматися велика кількість законодавчих актів (крім законів про ратифікацію та денонсацію міжнародних договорів) та законів про внесення змін.

Всі відомо, що законодавство – це високоорганізована, цілісна система, яка повинна мати такі інтегруючі ознаки як гнучкість, гармонійність і несуперечність усіх її елементів. В той же час формування права – це складний, багатоаспектний соціальний процес, обумовлений взаємодією об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що визначають і забезпечують утворення нових норм права.

Мета роботи – подальше дослідження правотворчості, її видів як основного етапу правотворення громадянського суспільства.

У багатоманітній і динамічній правовій сфері суспільства правотворчість посідає провідне місце. Це пояснюється тим, що саме правотворчість дає життя праву, породжує, формує й оформлює його. Тому є зрозумілим величезний суспільний інтерес до правотворчості.

Правотворчість – це складний, розгалужений та неоднорідний процес, який вимагає всебічного дослідження та якісного оновлення всіх інституцій, що забезпечують створення ефективних правових норм не лише національного, а й міжнародного права. Проблеми правотворчості (як міжнародного, так і національного) здавна привертати пильну увагу науковців [4, с. 96].

О. Ф. Скакун розуміє під правотворчістю правову форму діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язану із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм [2, с. 294].

Правотворчість – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [1, с. 346].

На сьогодні правотворчість як процес творення норм права є досить важливим, складним явищем, яке потребує певного переосмислення та вироблення ефективних, наукового обґрунтованих шляхів свого вдосконалення. У результаті правотворчості формуються і приймаються ті правові норми, які відповідають сучасному рівню суспільних відносин і сприяють їхньому прогресивному розвитку.

Правотворчість характеризується такими ознаками:

1) є, переважно, діяльністю держави;

2) має організаційну спрямованість;

3) відображається в утворенні нормативно-правових актів, що містять норми права чи скасовують, змінюють їх;

4) суворо регламентується правовими нормами [1, с. 348].

Правотворчість поділяється на види за суб'єктами і засобами формування норм права.

Види правотворчості громадянського суспільства по суб'єктах:

1. Законотворчість громадянського суспільства (народу) – референдум. Це основна конституційно-правова форма прийняття законів громадянським суспільством;

2. Підзаконна правотворчість:

а) органів місцевого самоврядування (представницьких органів – Рад народних депутатів, виконавчих органів і виборних посадових осіб) [2, с. 304; 1, с. 360];

б) громадських організацій (партій, профспілок та ін. і їх посадових осіб);

в) комерційних організацій (акціонерних товариств відкритого і закритого типу і інших, їх посадових осіб) [2, с. 304];

г) трудових колективів (колективні договори і угоди) [1, с. 360; 2, с. 304].

За засобами формування норм права правотворчість поділяється на утворення правових норм і санкціонування – надання юридичних властивостей вже існуючим соціальним нормам.

За юридичною силою актів: законодавча діяльність; діяльність щодо створення підзаконних актів [1, с. 360].

Одним із напрямів розвитку демократизму в українському суспільстві на сучасному етапі є безпосередня участь громадян у законотворенні. Проблема залучення громадян до процесу здійснення публічної влади у державі в цілому та прийняття законодавчих актів зокрема нині набула особливої актуальності у зв'язку з необхідністю розв'язання низки важливих питань, насамперед пов'язаних із запровадженням непопулярних та болочих для народу рішень, із забезпеченням балансу інтересів у державно владних рішеннях та відображенням у них громадської думки [3, с. 66].

Визнання *безпосередньої правотворчості громадянського суспільства* (народу) як самостійного виду правотворчості є умовним, оскільки референдум (народне голосування) – лише заключний етап правотворчості, на якому відбувається затвердження нормативно-правового акту [2, с. 304]. Участь громадян у законотворчому процесі розглядається в юридичній науці як публічна діяльність, яка невід'ємно пов'язана з правом громадян на участь у законотворенні та спрямована на виявлення суспільних відносин, що потребують врегулювання на законодавчому рівні, а також на встановлення, зміну та скасування законів з метою та кого регулювання [5, с. 67].

Процес прийняття нормативно-правового акту (обговорення, доопрацювання і т. п.) здійснюється, як правило, в представницькому державному органі. Громадянам на референдумі пропонується тільки сказати: так чи ні. Разом з тим завдяки референдуму громадянське суспільство виступає самостійним суб'єктом правотворчості, додає законопроекту силу закону, який по своїй юридичній силі не поступається законам держави. Таким чином, в правотворчості виражається державна воля народу. Факт участі громадян в референду-

мі є основою для розгляду останнього як особливого демократичного виду правотворчості громадянського суспільства. Рішення, прийняті всеукраїнським референдумом (конституційним і законодавчим), володіють вищою юридичною силою і не потребують якого-небудь затвердження. Вони служать правовою базою правотворчої і правозастосовної діяльності державних органів [2, с. 304-305].

Саме через референдум народ виступає самостійним суб'єктом правотворчості, надає за конопроєкту сили закону, який за своєю юридичною чинністю не поступається законам держави, що є підставою для розгляду цього інституту як особливої форми правотворчості громадянського суспільства [3, с. 68].

Визнання референдної правотворчості самостійним видом правотворчої діяльності потребує окреслення її кваліфікуючих юридичних ознак:

- 1) це форма владної діяльності народу, пов'язана з встановленням, зміною чи скасуванням правових норм;
- 2) здійснюється безпосередньо народом шляхом всеукраїнського референдуму;
- 3) самостійним суб'єктом правотворчості виступає український народ, під яким слід розуміти громадян України, наділених правом голосу;
- 4) зміст референдної правотворчості визначається предметом референдумів.

Предметом референдуму як форми народної правотворчості є не будь-яке рішення, а нормативно правовий акт відповідної юридичної сили;

5) пряма участь громадян у розробці та прийнятті нормативно правових актів;

6) акти всеукраїнського референдуму мають вищу юридичну силу, є обов'язковими для виконання у разі визнання референдуму легітимним на всій території України і не потребують будь якого затвердження державними органами [3, с. 69; 1, с. 360].

Таким чином, виходячи з вищезазначених ознак, зробимо висновок, то цей феномен – пряма правотворчість, тобто особлива форма або вид діяльності суб'єктів безпосереднього народовладдя, що полягає у встановленні, а також зміні або скасуванні правових норм. Разом із тим пряма правотворчість знаходить своє вираження у певних організаційних формах, що дають змогу чіткіше встановити, які саме суб'єкти безпосередньої демократії і в якому порядку створюють правові норми в суспільстві [1, с. 360-361].

У демократичному суспільстві формування і реалізація волі населення у правових актах, що створюються в результаті прямого правотворчого процесу, повинні мати справді демократичну основу, що забезпечується безпосередньою участю громадян у розробці та прийнятті актів. Кожний громадянин, висловлюючи свою волю, має право брати участь у цьому процесі у складі певного колективу як:

- громадянин (виборець) при проведенні всеукраїнського або місцевого референдуму;
- член територіальної громади;
- член об'єднання громадян, трудового колективу;
- учасник зборів (за місцем роботи, проживання);
- член спеціально утворюваних для розробки актів комісій;
- спеціаліст, учений, консультант із тих чи інших правових питань та ін. Участь громадян у прямому правотворчому процесі може знаходити свій прояв на всіх його стадіях: виявленні ініціативи прийняття правових актів, обговоренні та узгодженні проєктів, прийнятті актів [1, с. 361].

Правотворчість органів місцевого самоврядування примикає до правотворчості державних органів і разом з тим утворює особливий, відокремлений від держави, вид правотворчої діяльності. Право створювати і приймати нормативно-правові акти (рішення) надається представницьким органам місцевого самоврядування і посадовим особам муніципальних утворень міста, селища, села. Органи місцевого самоврядування (наприклад. Ради народних депутатів районів в містах) утворюються населенням для вирішення задач місцевого значення. Їх рішення діють в суворо певних територіальних рамках [2, с. 305; 1, с. 363].

Нормотворчість суспільних об'єднань (організацій) виражається у виробленні і прийнятті статутів, в яких визначаються права і обов'язки об'єднання або організації, порядок їх діяльності, реорганізації і ліквідації. Нормативні акти видаються також їх керівниками. Такі нормативні рішення мають силу остільки, оскільки відповідають діючим нормативно-правовим актам, виданим державою, і приймаються в межах повноважень засновників і керівництва об'єднання. На відміну від правотворчих функцій державних органів, нормотворча діяльність громадських організацій виключає самостійне прийняття ними норм права [2, с. 305].

Нормотворчість комерційних корпорацій складається у виданні корпоративних норм, направлених на регулювання питань життя колективу (як використати отриманий підприємством прибуток, в якому порядку вести розрахунки з контрагентами та ін.) і на деталізацію, конкретизацію законодавчих розпоряджень (наприклад, інструкція про порядок ведення претензійної і позовної роботи – корпоративний акт, регулюючий порядок пред'явлення претензій на конкретному підприємстві, який деталізує і конкретизує законодавчі положення). Нормотворчість корпорацій виражається в статутах підприємств, які є актами засновницького характеру, а також в положеннях, правилах, посадових інструкціях тощо.

Нормотворчість трудових колективів (державних і комерційних підприємств, установ, організацій) направлене на розвиток норм трудового права, які розповсюджують свою дію тільки на відносини єдиного підприємства, установи або організації, де вони прийняті. Правотворчість трудових колективів виступає, як правило, у вигляді нормативних угод, що містять обов'язкові для виконання правові розпорядження. Такою нормативною угодою є колективний договір – консолідований акт в області праці [2, с. 305]. Нам видається не виправданим в деякій мірі ігнорування цих положень в проєктах нового законодавства про працю.

Колективний договір – правовий акт, регулюючий трудові, соціально-економічні і виробничі відносини між роботодавцем і трудовим колективом на підприємстві, в установі, організації. Він укладається: з одного боку – трудовим колективом в особі одного або декількох профспілок, інших уповноважених трудовим колективом представницьких органів; з іншого боку – роботодавцем безпосередньо або уповноваженими ним представниками [2, с. 306].

Колективний договір укладається на підприємствах, в їх структурних одиницях, наділених правами юридичної особи, незалежно від форми власності, відомчої приналежності і чисельності працівників; розповсюджується на всіх працівників незалежно від того, чи є вони членами профспілки, і обов'язковий як для керівництва (власника), так і для працівників. Він підлягає обов'язковому обговоренню і схваленню трудовим ко-

лективом на загальних зборах (конференціях) працівників даного підприємства, установи, організації.

У колективному договорі можна передбачити додаткові в порівнянні з чинним законодавством і угодами гарантії, соціально-побутові пільги, як ось: форма, система і розмір заробітної плати, умови і охорона труда працівників, добровільне і обов'язкове медичне і соціальне страхування, робочий час і час відпочинку тощо.

Завдяки колективним договорам і угодам надається можливість членам громадянського суспільства, роботодавцям і працівникам самостійно встановлювати права і обов'язки, обмежувати втручання держави в сферу, що представляє приватний інтерес. Однак держава не усувається повністю з цієї сфери і має право застосовувати примусові заходи до осіб, що не виконують своїх зобов'язань за колективними договорами і угодами [2, с. 306].

Отже, під правотворчістю слід розуміти процес, пов'язаний із створенням правових норм, за ініціативою уповноважених на те державою органів, та спеці-

альних суб'єктів в особі народу, які відповідно мають діяти лише в межах процедури, встановлено нормативно-правовими актами.

Тому можна виділити такі види правотворчості громадянського суспільства по суб'єктах: законотворчість громадянського суспільства (народу) – референдум; підзаконна правотворчість: а) органів місцевого самоврядування (представницьких органів – Рад народних депутатів, виконавчих органів і виборних посадових осіб); б) громадських організацій (партій, профспілок та ін. і їх посадових осіб); в) комерційних організацій (акціонерних товариств відкритого і закритого типу і інших, їх посадових осіб); г) трудових колективів (колективні договори і угоди).

За засобами формування норм права правотворчість поділяється на утворення правових норм і санкціонування – надання юридичних властивостей вже існуючим соціальним нормам.

За юридичною силою актів: законодавча діяльність; діяльність щодо створення підзаконних актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Львів: «Новий Світ-2000», 2009. – 584 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
3. Рябченко Т. О. Категорія «референдна правотворчість» у теорії права / Т. О. Рябченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 6 (92). – 2009. – С. 66–74.
4. Чаплук О. І. Міжнародна правотворчість як категорія / О. І. Чаплук // Часопис Київського університету права. – № 4. – 2009. – С. 96–101.
5. Ющенко О. Поняття та система форм участі громадян України у законотворчому процесі / О. Ющенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1. – С. 66–69.

УДК 340

СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ

LAW THOUGHT ESSENCE

Орлова О.О.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню сутності правового мислення. Проаналізовано підходи щодо визначення цієї категорії. Обґрунтовується точка зору про те, що сутність правового мислення можна розглядати через призму функцій даного явища правової дійсності. Окреслюються функції правового мислення.

Ключові слова: мислення, правове мислення, сутність, сутність правового мислення, функції правового мислення.

В статье рассматривается сущность правового мышления. Проанализированы подходы к определению этой категории. Обосновывается точка зрения о том, что сущность правового мышления можно рассматривать через призму функций данного явления правовой действительности. Обозначаются функции правового мышления.

Ключевые слова: мышление, правовое мышление, сущность, сущность правового мышления, функции правового мышления.

The article is devoted to elucidation of law thought essence. The approaches concerning definitions of the category are analyzed. The point of view that the law thought essence could be examined through the functions of this law reality phenomenon is substantiated. Functions of the law thought essence are circumscribed.

Key words: thought, law thought, essence, law thought essence, functions of law thought.

Постановка проблеми. Людина може пізнавати навколишній світ за допомогою відчуття різноманітних предметів і явищ. Якщо ж явища недоступні для споглядання, пізнання їх можливе тільки через мислення. До таких явищ і належить право.

Серед учених, які досліджують правове мислення, немає єдиної думки щодо сутності зазначеного феномена. Це пояснюється не тільки суб'єктивним фактором, а й тим, що поняття правового мислення розглядається в юридичному, педагогічному, психологічному, філософському, соціологічному та інших аспектах.

Важливим аспектом дослідження правового мислення є питання про його сутність. Отже, є потреба у дослідженні даного явища в правовому полі.

Стан дослідження. Деяким аспектам явища «правове мислення» у юриспруденції присвячені праці С. С. Алексєєва, П. П. Баранова, В. Д. Грапчева, В. В. Дудченко, Н. М. Крестовської, В. П. Малахова, Ю. М. Оборотова, А. І. Овчинникова та інших.

У вітчизняному правознавстві до проблеми правового мислення інтересу донині практично не виявляється, за винятком декількох правових досліджень, в